

Aurelija Leonavičienė

Kauno technologijos universitetas

Šiuolaikinių kalbų ir tarpkultūrinės komunikacijos katedra

A. Micevičiaus g. 37, LT-44244, Kaunas, Lietuva

Tel. +370 37 32 38 61

El. paštas aurelija.leonaviciene@ktu.lt

Moksliniai interesai: vertimo teorija ir kritika, kontrastinė lingvistika, pragmatika, teksto lingvistika

LIETUVIŲ KULTŪRINIŲ REALIJŲ VERTIMAS Į PRANCŪZŲ KALBĄ

Šiuolaikiniame vertimo moksle vertimas traktuojamas kaip sisteminė tarpkalbinė ir tarpkultūrinė komunikacija, todėl, nagrinėjant kultūrinę reikšmę turinčių realijų vertimą, atsakoma leksinių vienetų kalbinio deficito, kalbinio ekvivalentiškumo problemos nagrinėjimo, bet stengiamasi nustatyti realijų vertimo strategijas ir sprendimus kūrinio visumos požiūriu. Straipsnyje analizuojamas mikrostruktūrinių teksto vienetų – lietuvių literatūros kultūrinių realijų vertimo į prancūzų kalbą strategijos, nagrinėjami jų vertimo sunkumai ir vyraujančios realijų vertimo tendencijos. Atliekant tyrimą, remiamasi užsienio tyrėjų A. Chestermano, E. E. Davieso, M. Lederer, F. Herbulot, J.-L. Cordonniero, P. Sardino, Ch. Nord ir kitų darbais, aptariamas Lietuvos vertėjų, vertimo kritikų požiūris į kultūrinių realijų vertimą. Straipsnyje nagrinėjamos realijos, surinktos iš lietuvių literatūros tekstų (jų apimtis – daugiau kaip 1000 puslapių), kurių vertimai į prancūzų kalbą buvo publikuoti per paskutiniuosius 24 metus, t. y. nuo 1990 metų pradžios iki 2014 metų pabaigos. Visus tekstus vertė frankofonai vertėjai. Beveik ketvirtį amžiaus apimančio vertimų laikotarpio tyrimas leidžia pastebėti šiuolaikinių prancūzų vertėjų požiūrį į lietuvių kultūrinės realijas, jų kultūrinės konotacijas ir parodo vyraujančias lietuvių literatūros kultūrinių realijų vertimo į prancūzų kalbą tendencijas, lietuvių literatūros vertimo kokybę.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: meninio teksto vertimas, kultūra, vertimo strategijos, kultūrinė reikšmė, kultūrinės realijos.

1. Įvadas

Kiekvienoje kultūroje atsispindi socialinės sistemos ypatumai, materialinės ir dvasinės vertybės, mąstymo, gyvenimo, bendravimo ir jausenos modeliai, kurie tekstuose ir diskursuose įgyja kalbinę raišką. „Mokslininkų tyrimai parodė, kad vienoje kultūroje vartojami tos pačios kalbos posakiai arba metaforos gali būti klaidingai suprantami kitoje kultūroje. Klaidingai gali būti interpretuojami ne tik kultūriškai priklausomi posakiai arba metaforos, bet ir daugeliu požiūrių įprasta informacija.“ (Dagienė ir kt. 2011, p. 240). Skirtingai kultūrose interpretuojamos ir *realijos* – specifiniai kultūriniai, ekstralingvistinius reiškinius įvardijantys pavadinimai, kitos kultūros dėmenys, kurie vertimo kultūroje neturi identiškų daiktų, reiškinių, todėl kalboje nėra ir jų pavadinimų. Šie pavadinimai įvardija geografi-

nius, visuomeninius, politinius, istorinius, buitines ypatumus (maistą, drabužius, statinius, įrankius ir kt.), folklorinius (papročius, šventes ir kt.), mitologinius ir kitus sociokultūrinę reikšmę turinčius dalykus, su kuriais susiduria tam tikrose geografinėse, istorinėse sąlygose gyvenančios kalbinės bendruomenės. Jos skirtingai kategorizuoja ir vertina aplinkos reiškinius, pateikia kitokią reiškinių kultūrinę interpretaciją, kuri atsispindi kalboje, tad ir realijose. Leksikografų ir leksikologų, nagrinėjančių realijų pavadinimų vertimo variantus, darbuose šie vienetai neretai vadinami „ekvivalentų neturinčia leksika“, kurios vienas iš tipų – onomasiologinis neekvivalentiškumas (Melnikienė 2010, p. 46–54). Žvelgiant iš onomasiologinio neekvivalentiškumo pozicijos, kultūrinę reikšmės komponentą turinčios realijos dažniausia egzistuoja tam tikro laikotarpio kalbiniame lygmenyje, nes, susipažinus su kitos kultūros reiškiniais ir tikrove, atsiranda ir jų pavadinimai. Pasak I. Balčiūnienės (2005), „gana daug realijų yra virtusios vieno ar kito mokslo – geografijos, etnografijos, muzikologijos, choreografijos ir t. t. – terminais, kitas galima rasti tarptautinių žodžių žodynuose ir jos žinomos gan plačiam žmonių ratui.“ Kultūras ir jų realijas pažinti padeda kultūrų kontaktai, mainai, tekstų vertimai, nes pastarieji atspindi šalį ir, kaip teigia prancūzų vertimo tyrėja F. Herbulot (2005, p. 99), gali suteikti socialinės, kultūrinės, politinės, technikos turinio ar kitos informacijos, papildyti kognityvinę patirtį ekstralingvistiniais vienetais, kurie, kalboje įgiję pavadinimą, vėliau patys perteikia reikšmę.

Šiame straipsnyje siekiama išnagrinėti lietuvių meninių tekstų kultūrinių realijų vertimo į prancūzų kalbą strategijas ir jų taikymo tikslingumą. Tiriamąją medžiagą sudaro lietuvių autorių – R. Šerelytės, R. Granausko, J. Savickio, G. Radvilavičiūtės, V. Juknaitės, S. Parulskio, R. Gavelio, J. Kunčino, S. Šaltenio, J. Grušo, A. Landsbergio, J. Vaičiūnaitės, J. Meko, M. Zingerio, J. Ivanauskaitės ir kt. – meninio stiliaus kūriniai ir jų vertimai į prancūzų kalbą, publikuoti nuo 1990 metų iki 2014 metų pabaigos. Nagrinėjamų lietuvių meninių tekstų apimtis – daugiau kaip 1000 puslapių, prancūzų vertimų – taip pat daugiau nei 1000 puslapių. Visus analizuojamus lietuvių autorių tekstus iš lietuvių kalbos vertė gimtakalbiai frankofonai, kurių darbai per pastaruosius 24 metus leidžia pastebėti bendresnes lietuvių kultūrinių realijų vertimo tendencijas, kultūrinės transpozicijos ypatumus ir tekstų vertimo kokybę. Paminėtina, kad dėl metodologinio netinkamumo, buvo atsisakyta analizuoti lietuvių literatūros vertimus, verstus ne iš originalo, bet iš tarpinės rusų kalbos, pavyzdžiui, J. Baltušio „Sakmės apie Juzą“, I. Mero „Ant ko laikosi pasaulis“ ir kt. Lietuvių kultūrinių realijų vertimo tyrimas atliekamas taikant kiekybinės ir gretinamosios vertimo analizės metodą.

2. Kultūrinių realijų apžvalga ir teorinės vertimo galimybės

Apie tai, kad realijų vertimas kelia daug klausimų vertėjams, kai kalboje, į kurią verčiamas tekstas, nėra žodžių vienam ar kitam dalykui, reiškiniai pavadinami, nes jų nėra tos tautos aplinkoje (pvz., pusiaujo miškuose gyvenančios vienos tautos kalboje nėra žodžių *sniegas*, *dykuma*, *kupranugaris* ir kt.), vertimo teorijos pirmaisiais dešimtmečiais rašė lingvistinės vertimo teorijos šalininkas I. Mel'cukas (Mel'cuk 1978, p. 294). Spręsdamas naujų sąvokų perteikimo kita kalba problemą, I. Mel'cukas teigė, kad vertėjai dažniausia pasuka leksikos

skolinimosi, leksinės kalkės keliu arba sukuria naujus leksinius vienetus iš savos kalbos resursų ir, be abejo, neišvengia realiųjų aiškinimo. Realijas, kaip lingvistinę vertimo problemą ir kalbos deficito klausimą, išsamiai nagrinėjo ir kiti lingvistinės krypties vertimo teorijų atstovai (Recker 1956; 1974; Fiodorov 1958; ir kt.).

Lietuvių vertimo moksle ir kritikoje taip pat buvo mėginta apibendrinti realiųjų vertimo patirtį, nustatyti jų kalbinio vertimo dėsningumus. 1980 metais išleistuose „Meninio vertimo akiračiuose“ H. Kobeckaitė rašė:

1. Daiktų, kurių nėra lietuvių kalboje ir kurių negalima pažymėti neutraliais žodžiais, pavadinimai transkribuojami pagal bendras lietuvių kalbos taisykles, pridendant prie jų vyriškos ar moteriškos giminės galūnes <...>
2. Jeigu daikto pavadinimas vartojamas tik vieną kartą, tai jis arba gali būti pakeistas išplėstu paaiškinimu, visiškai neminint svetimybės arba jos transkripcija aiškinama tik tekste (kai šis žodis vartojamas ne tiesioginėje, o autoriaus kalboje). O jeigu realijos pavadinimas tekste kartojasi ir yra funkcionalus, tai transkripcija turėtų būti aiškinama išnašoje, pabrėžiant specifines svetimumo objekto savybes.
3. Neaiškinamos galėtų likti tos svetimybės, kurios yra pakankamai paplitusios ne tik grožinėje literatūroje, bet ir periodinėje spaudoje, vadovėliuose, publicistikoje ir pan. (1980, p. 262)

Kaip kūrybiškai verčiant iš prancūzų kalbos į lietuvių kalbą buvo pritaikytas minėtas realiųjų vertimas išplėstu paaiškinimu, t. y. aprašomuoju, nusakomuoju būdu, rodo paties vertėjo D. Urbo svarstymai apie F. Rablė „Gargantua ir Pantagruelio“ realiųjų vertimą.¹ Vertėjų, vertimo tyrėjų samprotavimų realiųjų vertimo klausimais būta ir daugiau: vieni autoriai nagrinėjo užsienio grožinės literatūros realiųjų vertimą į lietuvių kalbą (Petrauskas 1977, p. 12), kiti analizavo lietuviškų realiųjų vertimą į užsienio kalbas (Armalytė 1986; ir kt.). Aptartą ankstesnių dešimtmečių realiųjų vertimo patirtį (Kobeckaitė 1980, p. 257–267; Urbas 1980, p. 426–433; ir kt.) papildė vėlesnių vertimo kritikų ir vertėjų (Mikutytės 2005; Balčiūnienės 2005; Dilytės 2005; ir kt.) įžvalgos.

Išnagrinėjus minėtų autorių vartojamus terminus ir realiųjų vertimo sampratą, galima daryti išvadą, kad dauguma iš jų *laikosi tradicinio lingvistinio požiūrio į realiųjų vertimą*, ieško realiųjų kalbinių vertimo ekvivalentų ir atitikmenų kitoje kalboje. Šios nuostatos laikosi J. Mikutytė, 2005 metais Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos konferencijos „Sava ir svetim: kultūros realijos grožinės literatūros vertime“ pranešime išsamiai aptarusi šešiolika verstiniuose tekstuose pasitaikančių realiųjų vertimo būdų:

- 1) *skolinio pasirinkimą*, kai realiją „žymintis žodis transkribuojamas ir niekaip neaiškinamas, jei manoma, kad jis jau pažįstamas ir suprantamas skaitytojams“;
- 2) *skolinio su išplėstu paaiškinimu pasirinkimą*, kai paaiškinimas nepastebimai įsilieja „į tekstą kaip priedėlis, neutralus sinonimas, pažyminys, palyginimas, intarpas (*tai yra ..., o tai reiškia ...*) ar kt.“;
- 3) *skolinio su išnaša arba paaiškinimais knygos gale pasirinkimą* (išnašoje realija aiškinama tada, „kai reikalingas platesnis paaiškinimas arba neįmanomas paaiškinimas

¹ Išsamiau apie tai: Urbas D. Iš vertėjo patirties (F. Rablė vertimas). In: *Meninio vertimo problemos*. Vilnius: Vaga, 1980, 426–433.

tiesioginėje kalboje. Tuomet skliausteliuose turėtų būti pažymėta *Vert. past.*, kad būtų aišku, jog tai ne paties autoriaus išnaša (*Aut. past.*)“;

- 4) *skolinio adaptaciją*, kai lietuviškai transkribuojamas svetimės kalbos žodis;
- 5) *skolinio išskyrimą kursyvu, kabutėmis ir brūkšniais* „norint pabrėžti realijos ypatinumą ar tam tikrą emocinį, stilistinį ar kitokį atspalvį“;
- 6) *originalią realijos rašybą*, jei realija lengviau atpažįstama originalia forma arba, jei ji reprezentuoja firminį pavadinimą („Jeigu reikia, galima ją papildyti paaiškinimu tekste arba išnašoje, išskirti kursyvu ir pan.“);
- 7) *realijos vertimą* („pvz., penktos valandos arbatėlė, Padėkos diena, Baltieji rūmai.“);
- 8) *kalkės arba puskalkės pasirinkimą* („angl. *skyscraper* – liet. *dangoraižis*“ ir kt.);
- 9) *naujadaro sukūrimą* („pvz., *mėsainis, dažasvydis, riedlentė, programišius*“);
- 10) *generalizacijos taikymą*, t. y. konkretnio leksinio vieneto keitimą bendresniu, abstraktesniu („*Jie lošė taroką – jie lošė kortomis.*“);
- 11) *funkcinio analogo pasirinkimą*, kai tekste vartojamas „panašus daiktas ar sąvoka, kelianti tokias pačias asociacijas, pvz., *mylia – kilometras, bandža – balalaika.*“;
- 12) *parafrazės arba paaiškinimo keliais žodžiais pasirinkimą*, kuris dažniausiai panaiškina realijos nacionalinį ir istorinį koloritą;
- 13) *kontekstinį vertimą*, „kai realija tiek lemia turinį, jog vertime tenka keisti, pritaikyti prie jos ir aplinkinius žodžius, sakinius ar net visą pastraipą.“;
- 14) *vertėjo pabaigos žodžio arba pratarinės rašymą* („Jei kūrinyje itin gausu realijų, jos daro labai didelę įtaką turiniui, galima plačiau pristatyti jas ir jų kontekstą atskirame straipsnyje.“);
- 15) *realijos naikinimą*, kai „realija atsitiktinė, neturi kultūros kolorito, nereikalingai apsunkintų tekstą“;
- 16) *kelių vertimo būdų taikymą*, verčiant tą pačią realiją tame pačiame tekste (autorės pavyzdys – „Zuzana užsisako vištienos krūtinėlę su peletrūno ir garstyčių padažu, aš išsirenkau *focaccia* – duonos paplotį su šalaviju. (...) Padavėjas atneša Zuzanai vištienos krūtinėlę ir man – fokačią.“) (Mikutytė 2005)

Vartojami vertimo būdų terminai ir jų samprata rodo J. Mikutytės lingvistinį požiūrį į realijų vertimą. Panašaus požiūrio laikosi ir I. Balčiūnienė (2005), įvardydamą dešimt atitikmenų neturinčių realijų vertimo būdų. Kiek kitais terminais ji vadina J. Mikutytės minėtą adaptavimą, kalkės sukūrimą, generalizaciją, analogo vartojimą, naujo žodžio sukūrimą, naujo žodžio įsisavinimą, „kai kitakalbiam žodžiui suteikiamas gimtojo žodžio pavidalas (rus. *vatnik* – *vatinis / vatinukas*)“; aprašomąjį vertimą, aiškinimą išnašose arba kūrinio pabaigoje sudarytame žodynėlyje ir, galiausiai, realijos pašalinimą iš teksto (Balčiūnienė 2005). Dažnas lingvistinis realijų vertimo traktavimas sietinas su itin giliu šaknis Lietuvoje turinčia lingvistine vertimo samprata ir ilgai trukusia lingvistinių vertimo teorijų (Fiodorovo, Gako, Reckerio, Nidos ir kt.) įtaka vertėjams ir lietuvių vertimo mokyklos atstovams (Pažūsiui, Armalytei ir kt.).

Kai kuriuose paskutiniojo dešimtmečio (2004–2014 metų) Lietuvos vertimo tyrėjų darbuose ir toliau linkstama laikytis lingvistinio požiūrio į realijų, arba, tiksliau, *realijų*

pavadinimų, signalizuojančių daugiau kalbinę leksinio vieneto raišką, vertimą. Ši pozicija atsiskleidžia J. Maksvytytės mokslo darbuose² ir 2013 metais mokslininkės apgintoje daktaro disertacijoje „Vertimo strategijos perteikiant realijų pavadinimus iš vokiečių kalbos į lietuvių kalbą“³, kurioje atskiriama *realija* nuo *realijos pavadinimo*⁴, verbalinis pavadinimas nuo denotato arba žymyns nuo žymiklio, ir realijos traktuojamos kaip leksinės raiškos vertimo problema. Šį mokslininkės požiūrį lėmė lingvistinių, formalistinių, vertimo teorijų įtaka, jose aptariama leksinių vienetų atitikmenų paieška, todėl minėtoje daktaro disertacijoje kultūrinį realijų tyrimo aspektą nustelbė lingvistinis realijų pavadinimų atitikmenų nagrinėjimas, realijų pavadinimų klasifikacija į pilnuosius, dalinius, nulinius ekvivalentus, morfologinės realijų pavadinimų adaptacijos, hiperonimijos, vertimo analogu ir kiti lingvistiniai vertimo tyrimo klausimai.

Kultūrinės realijas ir jų pažinimo svarbą labiau pabrėžia D. Dilytė (2005), analizuojanti antikinių realijų vertimo į lietuvių kalbą kokybės, supratimo, reikšmingumo tekstuose klausimus. Naujausiuose vertimo mokslo darbuose aptariami grožinės literatūros kalbos, kultūros ir vertimo koreliacijos klausimai, kultūrinių realijų vertimo strategijos (Kalėdaitė, Asijavičiūtė 2005; Petrulionė 2012, p. 49; Buitkienė 2013; ir kt.), vertimo problemų keliantys kultūriniai konceptai, „kurie iš vertėjo pareikalauja ne tik lingvistinės, bet ir kultūrinės kompetencijos“ (Petrulionė 2013, p. 140). Pripažinę, kad vertimas yra sisteminė tarpkalbinė ir tarpkultūrinė komunikacija, šiuolaikiniai vertimo teoretikai ir tyrėjai (Chesterman 1997; Davies 2003; ir kt.) atsisako leksinių vienetų kalbinio deficito, kalbinio ekvivalentiškumo problemos nagrinėjimo ir stengiasi nustatyti realijų, taip pat ir kitų mikrostruktūrinių teksto vienetų, vertimo strategijas ir sprendimus, kurie leistų atskleisti kūrinio visumą, kitos kultūros vaizdą ir savitumą, kad vertimo skaitytojai geriau pažintų svetimą kultūrą, plėstų kultūrinį akiratį. Kultūrinių reikšmių vertimą nagrinėjęs E. E. Daviesas mano, kad vertimuose tikslinga siekti išlaikyti originalo tekstui būdingus bruožus, net jei jie lemia egzotiškumą ir tam tikrą teksto neįprastumą ir, kita vertus, siekti pritaikyti kultūrinės teksto reikšmes vertimo kalbos tekste, kad šios būtų priimtinos ir nesvetimos vertimo teksto skaitytojams (Davies 2003, p. 69). Šias teorines nuostatas tyrėjas aprašo septyniose vertimo strategijose, kuriose plačiai aptaria kultūrinės realijos išsaugojimą (*preservation*), pridėjimą (*addition*), praleidimą (*omission*), globalizaciją (*globalization*), lokalizaciją (*localization*), vertimo transformaciją (*transformation*) ir kultūrinės realijos sukūrimą (*creation*) (Davies 2003, p. 71–89).

Sisteminė vertimo teorinės literatūros ir kritikos apie realijų sampratą ir vertimą analizė leidžia teigti, kad nuo vertimo mokslo pradžios iki dabar nėra vieningos realijų sampra-

² „Vertimo (kaip tarpkultūrinės komunikacijos) teorijos tikslas – ieškoti ir surasti realijų pavadinimų optimalios analizės instrumentus, t. y. teoriškai ir praktiškai pagrįsti akivaizdžią šio kalbos fenomeno specifiką ir pasiūlyti kelius bei būdus jį perteikti kita kalba. Didžiausias dėmesys skiriamas realijų pavadinimų charakteristikai ir jos trūkumams apibrėžti, ypač išryškėjantiems kalbų poroje ieškant optimalaus perteikimo kita kalba varianto bei būdo.“ (Maksvytytė 2012, p. 50, pabraukta šio straipsnio autorės).

³ Maksvytytė, J., 2013: *Übersetzungsstrategien bei der Wiedergabe deutscher Realienbezeichnungen ins Litauische*. Doktordisertation. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

⁴ „*Realijos pavadinimas* – vienai kultūrai būdingo elemento (objekto, reiškinių, situacijos ar faktoriaus) pavadinimas, kuris dėl savo unikalumo ir / ar laikmečio charakteristikos neturi tiesioginio verbalizuoto atitikmens kitoje kalboje.“ (Maksvytytė 2012, p. 54).

tos Lietuvos ir užsienio mokslininkų darbuose, skiriasi jų klasifikacija, iki šiol nesutarta, kaip geriausia versti kultūriškai talpius vienetus. Tačiau domėjimasis realijomis anaip tol neatslūgsta, vis didėjant kultūriniais ryšiams globalizacijos kontekste, vertimo moksle ir kritikoje vis aktyviau svarstomi kalbų ir kultūrų veiksmingos komunikacijos, kultūrinio pažinimo per vertimus klausimai.

3. Lietuvių meninių tekstų kultūrinių realijų vertimas į prancūzų kalbą

Išnagrinėjus daugiau nei 1000 puslapių lietuvių meninių tekstų, verstų į prancūzų kalbą per pastaruosius 24 metus (nuo 1990 metų iki 2014 metų pabaigos), buvo rastos 287 realijos, atspindinčios socialinius ir istorinius, geografinius, folklorinius, mitologinius ir lietuvių buities reiškinius. Kiekybiškai įvertinus realijų vartojimą, nustatyta, kad dažniausios iš jų yra *buities realijos* (jos sudaro 49 % visų rastų realijų), kurioms priklauso drabužių, maisto, pinigų, buities rakandų, įrankių, būsto, baldų ir kt. pavadinimai. Antroji pagal dažnį realijų vartojimo grupė – *socialinės, politinės ir istorinės realijos* (30 %), įvardijančios politines ir visuomeninės veiklos, judėjimų, veikėjų, organizacijų, švietimo ir mokslo reiškinius, įs-taigų, laipsnių pavadinimus, kreipinius ir kt. Kiekybiškai mažiausias realijų grupes sudaro *folklorinės ir mitologinės* (14 %) bei *geografinės* (7 %) realijos.

Lietuvių meninio stiliaus tekstų realijų vertimo į prancūzų kalbą analizės rezultatai leidžia skirti penkias vertimo strategijas:

- 1) **eksplicitinį kultūrinės realijos perteikimą** arba *paaiškinimą*, t. y. autentiškos rašybos vienetų išsaugojimą arba jų kultūrinių ekvivalentų pateikimą nusakant jais implikuojamas kultūrinės reikšmes ir asociacijas;
 - 2) **perkėlimą** arba *kultūrinės realijos išsaugojimą* – autentiškos arba adaptuotos rašybos originalo realijos išsaugojimą nepateikiant jokių kultūrinės reikšmės paaiškinimų;
 - 3) **kultūrinę adaptaciją** – kultūrinę reikšmę turinčios originalo realijos *pakeitimą* vertimo kultūroje *įprastu ar panašiai traktuotinu vienetu* nepateikiant kultūrinės reikšmės paaiškinimo;
 - 4) **konversiją** – originalo kultūrinės realijos perteikimą tarpinės trečios kalbos vienetu – svetimybė;
 - 5) **praleidimą** – kultūrinę reikšmę turinčių realijų atsisakymą vertimo tekste.
- Šių vertimo strategijų taikymo dažnis ir pavyzdžių skaičius pateikti 1 lentelėje.

1 lentelė. Tiriamosios medžiagos kultūrinių realijų vertimo kiekybinės analizės duomenys

Eil. Nr.	Taikyta vertimo strategija	Vertimo pavyzdžių skaičius	Vertimo pavyzdžių skaičius procentais
1.	Eksplicitinio perteikimo arba <i>paaiškinimo</i> strategija	132	46 proc.
2.	Perkėlimo strategija	32	11 proc.
3.	Kultūrinės adaptacijos strategija	72	25 proc.
4.	Konversijos strategija	23	8 proc.
5.	Praleidimo strategija	28	10 proc.
Bendras pavyzdžių skaičius		287	100 proc.

Kiekybiniai strategijų pasiskirstymo duomenys dažniausia lietuvių meninių tekstų realijų vertimo strategija leidžia laikyti **eksplicitinį kultūrinės reikšmės perteikimą** arba **paaiškinimą**, kuris sudaro 46 proc. visų nagrinėjamų vertimo strategijų taikymo atvejų. Atsižvelgę į tai, kad lietuvių ir prancūzų skaitytojų sociokultūrinė, istorinė, geografinė patirtis yra skirtinga, nevienodas skaitytojų bendras sisteminis kultūrinis žinojimas, frankofonai vertėjai taikė:

- 1) *vidinio paaiškinimo tekste strategiją*, kai kultūrinė realijos reikšmė trumpai aiškinama tekste;
- 2) *išorinio paaiškinimo strategiją*, kai papildoma informacija pateikiama išnašose, nuorodose, pastabose ar teksto pabaigoje vertėjo sudarytame žodynyje.

Iš šių dviejų strategijų, leidusių atskleisti lietuvių realijomis implikuojamas kultūrinės asociacijas, dažnesne laikytina išorinio realijos aiškinimo išnašose strategija:

- (1) *Seklyčia tapo užrakinta ir kaip šventovė, žalčių prileista, buvo saugojama ir niekas neįleidžiamas. (Sav, 42)*
La chambre d'amis fut fermée à clé et, comme un sanctuaire réservé aux couleuvres, elle fut surveillée et personne n'eut le droit d'y entrer. (CL2, 55)
- (2) *Dažnai troboj, viduasly gulėdamas, sapnuoja jisai vaгі ar vilką, kuriuos jaunas būdamas, kadai vijo, ir jam pradeda regėtis, kad tie priešininkai vėl dabar tyko: kelia jisai tada savo seną galvą nuo kojų ir, tartum ko išsigandęs, netikėtai... suloja: am! am! (Bilj, 184)*
Souvent, dans la troba, couché au milieu de la grande pièce, il rêve du voleur ou du loup qu'il poursuivait autrefois lorsqu'il était jeune, et il commence à les voir comme si ces ennemis l'observaient encore maintenant : il relève alors sa vieille tête et, comme s'il avait peur de quelque chose, il aboie à l'improviste : arf! arf! (CL3, 37)
- (3) *Gal gyvatynės kokios jai parneš, dėdės Pranciškaus pasiprašęs. Tegų pageria, tegų sustiprėja. (Me, 75)*
Il lui rapportera peut-être un « nid de serpent ». Qu'elle boive, qu'elle reprenne des forces. (Mer, 96)
- (4) *Aš iš tos dienos štai ką prisimenu. Kažkodėl mano atmintyje išliko ne rūtų, o mirtų vainikėlis. Tik žinau, kad jis buvo labai labai žalias. (Ži, 585)*
Voici un souvenir du jour de ma première communion. Je ne sais pourquoi, mais dans ma mémoire n'est restée aucune couronne de rue ou de myrte. Je sais seulement qu'il y avait une couronne, très verte. (CL9, 51)

Siekdami, kad prancūzų skaitytojai suprastų tekstą ir juo referuojamą kultūrinę informaciją, prancūzų vertėjai taikė eksplicitinį perteikimo būdą, t. y. palikę autentišką rašybą (*troba* ir kt.) arba išvertę realijos reikšmę į prancūzų kalbą (*un sanctuaire réservé aux couleuvres, couronne de rue, nid de serpent*), jie pateikė buitines, geografinėmis, folklorinėmis ir mitologinėmis realijomis implikuojamų reikšmių aiškinimą išnašose:

- (5) **Žaltys** – „La couleuvre était un animal sacré dans la Lituanie païenne“ (CL2, 55)
Troba – „Maison paysanne en bois“ (CL3, 37)

Nid de serpent – „Boisson alcoolisée préparée à base de venins de serpents“ (Mer, 96)

„**La rue** (*rūta* en lituanien) est un arbrisseau de la famille des rutacées, qui est très populaire en Lituanie“ (CL9, 51)

Norėdami, kad vertimo skaitytojai nebūtų nušalinti nuo kultūrinių teksto reikšmių pažinimo ir interpretavimo, frankofonai vertėjai tinkamai „valdė interpretavimo procesą“ ir atvėrė kitos kultūros, kaip pasakytų M. Lederer, pažinimo duris.⁵ Be minėtų buities, geografinių, folklorinių ir mitologinių realiųjų, vertėjai išnašose aiškino socialines, politines ir istorines realijas: socialiai determinuotus kreipinius, švietimo sistemų nesutapimus ir kt.:

- (6) – *Pirkite, ponai, pirkite. Jums perleisime papigintai.*
 – *Mes ponai, ar ką? – tarė tebevydamas virves tėvas. (Radz, 50)*
 – *Achetez, madame, achetez. On vous les laissera à bon prix.*
 – *Vous croyez qu'on est des ponai, ou quoi? dit mon père tout en tressant ses cordes. (RadB, 66)*
- (7) *Nors buvau tik antros klasės mokinius, tačiau jaučiausi milžinas esąs, kuris, rodės, ir vilkų būrį sutikęs, neišsigąsty. (Bil, 140)*
Bien qu'élève de deuxième classe, je me sentais comme un géant qui, semblait-il, n'aurait pas eu peur de rencontrer une meute de loups. (CL3, 35)
- (8) *Teisia mūsų mamytė! Atvarė ją per akmeninį miesto grindinį iš milicijos užtvaro du ginkluoti sribai. (Ži, 587)*
Ils jugent notre maman! Depuis le barrage de la milice, deux sribai armés l'ont poussée à travers les rues pavées de la ville. (CL9, 53, vertė J. C. Lefebvre 'as)
- (9) *Nes buvo pats vidudienis, ir gal ėjo kas pro šalį ar šakas rinko miške netoliese, ar laukuose triūsė, o gal ir kareiviai ar sribukai kur pamiškėj pasaloj tupėjo, tykojo, kas bus tada su mamute? (Me, 70)*
Car il était midi, et il était possible que quelqu'un passe non loin de là, ou ramasse des branches dans la forêt, ou travaille dur dans les champs. Ou il était encore possible que des soldats, ou des sribukai, se tiennent en embuscade dans la forêt, et qu'advierait-il alors de sa petite mère? (Mer, 91)
- (10) **Ponai** – „Littéralement, ponai signifie: „Monsieur et Madame“. Pour des paysants, ces dénominations étaient inhabituelles, du temps de l'occupation soviétique, elles avaient même pris une connotation péjorative“. (Des âmes... 66).
Antros klasės mokinius – „Les Lituanien comptent dans l'ordre inverse du système français. La deuxième classe correspond au cours élémentaire.“ (CL3, 35);
Sribai – „Terme lituanien pour désigner les membres des unités militaires locales formées par le pouvoir soviétique“. (CL9, 53)
Sribukai – „Membres des groupes de civils armés du pouvoir soviétique, de 1944 à 1954, en Lituanie, aidant les occupants à assurer la répression. Ils se battaient contre les frères des forêts, les partisans, qui défendaient, eux, l'indépendance de la Lituanie“. (Mer, 91)

⁵ „Il appartient donc au traducteur de donner au lecteur étranger des connaissances supplémentaires, minimum mais suffisantes pour entr'ouvrir la porte qui mène à la connaissance de l'autre.“ (M. Lederer 1994: 123).

Nagrinėjant eksplicitinį kultūrinių realiųjų perteikimą, buvo rasta ir vidinio aiškinimo tekste pavyzdžių, kurie leido atskleisti realijomis nusakytas lietuvių kultūrinės reikšmės. Šių pavyzdžių nebuvo daug, jie sudarė septintadalį visų eksplicitinio perteikimo strategijos pavyzdžių:

- (11) *Mes jį nakčiai palikome vienut vienutelį didelėje tuščioje salėje, priklausančioje lyg ir Šaulių sąjungai, lyg ir bažnyčiai. (Pa, 61)*
Nous l'avons laissé absolument seul dans une grande salle vide qui appartient, je crois, à l'Union des Tireurs (cette association patriotique bénévoles), ou peut-être à l'église. (Par, 193)

Aptariamą kultūrinių reikšmių eksplicitinio perteikimo strategiją vertimo tyrėjai traktuoja skirtingai, ne visi pritaria kultūrinės realijos aiškinimui, ypač išorinės adaptacijos tekste strategijai. Pavyzdžiui, M. Danytė, tyrusi paskutiniųjų metų literatūros kūrinių vertimus į lietuvių kalbą ir rėmusius Hano Jamingo teoriniais svarstymais, teigia, kad dažnas išnašų rašymas lietuvių vertimuose sietinas su sena sovietine tradicija ir didaktine komunistine ideologija, kuri remiasi nuostata, kad skaitymas visada turi turėti švietėjišką tikslą. Tyrėjos nuomone, Vakarų šalių tradicijai būdinga kitokia svetimžodžių vertimo strategija – palikti be paaiškinimo, nes šiose šalyse galioja principas, kad svetimžodžiai sukelia kūriniui malonaus egzotiškumo ir nesvarbu, ar skaitytojas juos supranta, ar nesupranta (Danytė 2008, p. 53–55). Šiai minčiai kiek prieštarauja straipsnyje aprašomo tyrimo rezultatai, leidžiantys tvirtinti, kad paskutiniųjų dvidešimt penkerių metų prancūzų vertėjų, vertusių lietuvių literatūros kūrinius, vertimuose, akivaizdžiai vyrauja eksplicitinis kultūrinės realiųjų perteikimo polinkis ir itin dažna išorinės adaptacijos tekste (išnašose) strategija. Nors prancūzakalbiai vertėjai yra augę vakarietiškoje aplinkoje ir išmano savo šalies vertimo tradicijas, vis tiek dažniau renkasi kultūrinių realiųjų eksplicitinį perteikimą, kurį greičiausiai lemia prancūzų ir lietuvių kultūrų skirtumas ir vertėjų noras, kad prancūzų skaitytojai tinkamiau suprastų ir interpretuotų lietuvių kultūros reikšmės ir viso teksto prasmę.

Perteikti implikuojamas tiriamųjų lietuvių meninių tekstų kultūrinių realiųjų reikšmės padeda ir kita vertimo strategija – **perkėlimas**, originalo teksto realiųjų išsaugojimas nepateikiant jokių kultūrinės reikšmės paaiškinimų. Šią strategiją iliustruoja 11 proc. visų tiriamosios medžiagos kultūrinių realiųjų pavyzdžių:

- (12) *Ji naktimis parke kepaši dešreles ant smetoniškos varinės keptuvės, kurią išsivežė dar iš Sovietų Sąjungos ir nešiojasi su savimi plačiame krepšyje. (Zi, 94)*
La nuit elle cuit des saucisses sur sa poêle en cuivre du temps de Smetona, qu'elle a rapportée avec elle d'URSS, et qu'elle a toujours avec elle dans un grand panier. (Zin, 184)
- (13) *Ir štai ji atsivoka į mūsų amžių, raudonplaukė, liepsnojanti visomis strazdanomis, tokia, lyg vaikiščias smetoninėje gimnazijoje jai būtų kilstelėjęs sijoną. (Zi, 96)*
Et voilà qu'elle se tourne vers notre siècle, rousse, étincelante de toutes ses taches de rousseur, comme si un adolescent de son lycée smetonien lui avait soulevé sa jupe. (Zin, 185)

Perkėlimo strategijos taikymą daugiausia lėmė tai, kad realijomis referuojamos kultūrinių reiškinių reikšmės buvo prieš tai bent eksplicitiškai aptartos ankstesniuose kūrinių pus-

lapiuose, pavyzdžiui, posakis „Smetonos laikai“⁶, todėl toliau kūrinyje vertėjams nebereikėjo aiškinti, kas yra *smetoninė gimnazija*, *smetoniška varinė keptuvė* ir kt. Šie ir kiti panašūs tiriamosios medžiagos vertimo sprendimai leidžia teigti, kad konkrečios kultūrinės realijos vertimo strategijos pasirinkimas nesprenžiamas izoliuotai, bet priimamas atsižvelgus į viso kūrinio kontekstą, realiųjų kartojimąsi, stilistinę ir kultūrinę jų svarbą, išankstines vertėjo nuostatas verčiamo teksto kultūrinių reikšmių atžvilgiu ir kitus veiksnius. Aišku, vertėjui nereikėtų piktnaudžiauti perkėlimo strategija ir reikėtų nepamiršti, jog skaitytojai reaguoja į tekstą, plečia savo „kognityvinį bagažą“, įsigilina į kitą kultūrą ir ja susidomi (Lederer 1998, p. 171). Todėl vien pažintiniu požiūriu yra svarbu eksplicitiškai perteikti originale implikuojamas kultūrinės reikšmes. Tiriamosios medžiagos analizės duomenys rodo, kad rinkdamiesi kultūrinės reikšmės perteikimo strategiją (*explicitinį perteikimą*, *perkėlimą* ar kt.), frankofonai vertėjai profesionaliai ir kūrybiškai vertino kultūrinės realijos reikšmę artimiausiame ir viso kūrinio kontekste, neperkrovė teksto nereikalingais komentarais, kad jų skaitytojai, pasak M. Lederer (1998, p. 171), „nepasiklystų miške suklandinti medžių“.

Suprantama, kad gausiai vartojamos išnašos, nuorodos kenkia teksto, ypač poezijos kūrinių, skambumui, homogeniškumui, todėl neretai vertėjai renkasi **kultūrinę realiųjų adaptacijos strategiją**. Kultūrinių teksto reikšmių adaptacijos šalininkai išsako savo nuomonę dėl vertėjo kišimosi į tekstą, vadina jį „vertėju komentatoriumi“ (*le traducteur-commentateur*), teigia, kad išnašos ir komentarai mažina teksto koherentiškumą, nepritaria edukacinei vertėjo misijai (*mission pédagogique* – Sardin 2007, p. 121–136), nes išnašos trukdo hermeneutiškai suvokti kūrinių ir prikišamai nurodo vertėjo darbo silpnąsias vietas ir vertimo trūkumus.⁷ Šie P. Sardino svarstymai paremia verčiamų kūrinių adaptavimo idėją.

Kultūrinės adaptacijos pirmumą teksto *vertimo tikslumo* atžvilgiu pabrėžia ir *Skopos* vertimo teorijos atstovai (Vermeer, Reiss 1984; Vermeer 1986; Nord 1997; ir kt.). Siekdami rezultato – *translatum*, įgyvendindami naują vertimo tikslą (gr. *skopos*) naujoje tikslinėje komunikacinėje ir kultūrinėje aplinkoje, jie pagrindė penkias hierarchiškai susijusias vertimo taisykles, iš kurių pati svarbiausia yra vertimo tikslo įgyvendinimas ir jam subordinuotos kitos taisyklės:

- 1) vertimo pagrindimas vertimo kultūros kontekstu;
- 2) *translatum* funkcijų įgyvendinimas (vertimo ir originalo tekstų funkcijos nebūtinai turi sutapti);

⁶ „Smetona est le nom d'un président de la République de Lituanie élu deux fois de 1919 à 1920 et de 1926 à 1940. Son nom est associé pour les lituaniens à une sorte d'âge d'or de la Lituanie, pendant lequel le pays devenait florissant, ouvert sur le monde, et où les gens étaient heureux (N.D.T.)“. (Zingeris, M., 2003. Ma pauvre pauvre tante Rosalie (traduit du lituanien par Caroline Paliulis). In: *Des âmes dans le brouillard*. Caen: Presses universitaires de Caen, 183.

⁷ „La note de bas de page se veut ici le pendant de l'emprunt ; en permettant de clarifier le sens du mot étranger, elle forme son prolongement indispensable. Mais elle introduit aussi une rupture textuelle. De simple prothèse, elle se fait procédé expressif qui transpose textuellement une forme de « brutalité ».“ (Sardin 2007, <http://palimpsestes.revues.org/99>).

„Cependant, c'est aussi de façon plus directe que la note nous renseigne sur la traduction, quand, au lieu de la fonction exégétique étudiée jusqu'à présent, elle remplit une fonction « méta- ». Dans sa première fonction, la fonction exégétique, la note, vecteur d'un savoir, dénotait : elle supplémentait en sens. Avec cette deuxième fonction, la N. D. T. renseigne davantage sur les manques à traduire des traducteurs, dont le plus courant est certainement le fameux « jeu de mots intraduisible ». Elle devient une mise en abyme marginale et paratextuelle des difficultés rencontrées. Par le dispositif d'émargement, le traducteur assume l'incapacité *de son propre discours* à s'effectuer.“ (Sardin 2007, <http://palimpsestes.revues.org/99>).

- 3) vertimo teksto koherentiškumo įgyvendinimas;
- 4) vertimo tikslumo siekis, padedantis atskleisti *translatum* ir originalo ryšį (Vermeer 1984, p. 113).

Iš šių teorinių nuostatų matyti, kad versdamas kultūrinės teksto realijas, vertėjas nebūtinai turi siekti kultūrinės reikšmės perteikimo tikslumo, bet gali rinktis kitas, hierarchiškai svarbesnes vertimo strategijas. Dabartinės *Skopos* teorijos atstovė Ch. Nord (2006, p. 29–41) patikslina, kad vertimo tikslumo taisyklė yra pavaldi koherentiškumo taisyklei, o šios abi – *skopos* taisyklei. Pasak tyrėjos, vertėjas, kaip kultūrinis tarpininkas, turi prisiišti visišką atsakomybę už vertimo tikslingumo įgyvendinimą (Nord 2006: 33).

Gauti tiriamosios medžiagos kiekybinės analizės duomenys rodo, kad kultūrinė realijų adaptacijos strategija sudaro apie 25 proc. visų kultūrinių realijų vertimo pavyzdžių. Taikydami šią *kultūrinę transpoziciją* vertėjai rado taiklių kultūrinių pakaitalų, keliančių vertimo skaitytojams panašias kultūrinės asociacijas:

- (14) *Apšerkšniję mūsų žiemos –
balta balta, kur dairais.
Ilgas pasakas mažiemus seka
pirkioj vakarais. (Nér.)
Nos hivers sont temps de givre
Blanc, blanc à perte de vue,
Les enfants des chaumières écoutent des histoires
La longue veillée venue, <...> (Poe, 90)*
- (15) *Todėl, jei eisite ar važiuosite kada pro šalį, sustokite, trobon ton įeikite, prie stalo sėskite, atsiriekit duonos, prisipilkit dubenėlį rūgštynių sriubos, pasistiprinkit, o paskui, akis į dangų pakėlę, Amžiną Atilsį už visus nekaltai pražuvusius sukalbėkit. (Me, 81)
Voilà, et si vous passez par là, arrêtez-vous, entrez dans cette maison, asseyez-vous près de la table, coupez-vous une tranche de pain, remplissez-vous une assiette de soupe à l'oseille, prenez des forces, puis, les yeux levés vers le Ciel, priez pour le repos éternel de tous ceux qui sont morts innocents. (Mer, 103)*
- (16) *Ustovas ir varškės jam negailėjo, bet tik nuo jo namo nelėktų, galvijus dabotų. (BilJ, 185)
Le gardien lui donnait même du fromage blanc pour qu'il reste chez lui et garde le troupeau. (CL3, 38)*

Cituotuose ir kituose kultūrinės adaptacijos pavyzdžiuose lietuvių kultūrinės realijas vertėjai keitė atitinkamus prancūzų kultūros reiškinius įvardijančiais šiuolaikinės prancūzų kalbos žodžiais, aktyvioje vartosenoje nebevartojama archaizmais, dialektizmais ir kita sociokultūriškai ar istoriškai determinuota leksika, implikuojančia dabartinei ir senajai lietuvių kultūrai artimas reikšmes. Šį teiginį iliustruoja 14 pavyzdyje vartojamas pasenęs, iš miestietiškos vartosenos išnykęs prancūzų kalbos žodis „chaumière“ („pirkia, lūšna (šiaudinių stogu)“ – Frankono informacija), skaitytojams sukeliantis panašias asociacijas kaip senovinė lietuvių „pirkia“.

Motyvuotą kultūrinės realijos vertimo strategijos pasirinkimą rodo ir pavyzdžiai „varškė“ – „fromage blanc“. Versdama leksinį vienetą „varškė“, vertėja I. Chandavoine-Urbaitis nesirenka prancūzų kalbos žodyninio leksinio atitikmens „caillebotte“ (Pr, 146), kuris stilistiškai neutraliai, kaip ir verčiamas lietuvių kalbos leksinis vienetas, perteikia tą patį referencinį turinį. Pasak leksikografs D. Melnikienės, nagrinėjančios onomasiologinį kalbų neekvivalentiškumą, „Prancūzijoje tokia varškė, prie kurios esame įpratę Lietuvoje, nėra masiškai pardavinėjamas gaminys“ <...>, bet „tai dar nereiškia, kad prancūzai apskritai nežino, kas yra „sutrauktas pienas be dalies išrūgų.“ (2010, p. 50). Žinodama vertimo kalbos leksinius atitikmenis, vertėja daugiau dėmesio kreipė į teksto visumą, prasmę, įvertino leksinio atitikmens „caillebotte“ nedidelį vartojimo dažnį prancūzų kalboje, todėl tekste pasirinko kultūriškai ir kalbiškai įprastesnį „fromage blanc“.

Ne visi kultūrinių realijų adaptavimo atvejai leidžia atskleisti lietuvių kultūrinės reikšmes. Rasta nemažai pavyzdžių, kuriuose šios reikšmės neutralizuojamos, panaikinamos kultūrinės konotacijos:

- (17) *Nuleido akis, nes buvo parėjęs naktį ir aplink **trobą** ratą apsuko tylutėliai, nė Murzė nesulojo, tik cytelėjo du kartu, apėjo jisai **trobą** ir svetimą balsą **troboje** išgirdo, bet nepasižiūrėjo pro langą, nors labai knietėjo, lyg būtų tuo mamutę įžeidęs. (Me, 81)*
*Il baissait les yeux parce qu'il était rentré pendant la nuit, et qu'il avait fait le tour de la **maison** sur la pointe des pieds; Murzė n'avait pas aboyé, seulement poussé deux glapissements; il avait fait le tour de la **maison** et avait entendu une voix étrangère dans la **maison**; mais il n'avait pas regardé par la fenêtre bien qu'il en eût très envie, comme si cela eût pu blesser sa petite mère. (Mer, 88)*
- (18) *Užmes jie, būdavo, ant Brisiaus galvos **čerkazėlį** ir turi, o vienam pasislėpti liepia, paskui paleidžia Brisijų ieškotų. (BilJ, 185)*
*Les bergers jetaient une **veste** sur la tête de Brisius, quelqu'un se cachait et Brisius devait ensuite chercher. (CL3, 38)*
- (19) – *Ar **naminis** koks įsimetė, viską suryja, paskutinį kąsnį?! Ką? **Naminis**? O tu nebalintu viralu gyva?! Ar jau ir ožka užtrūko? (Me, 68)*
 – ***Quelqu'un** s'est installé à la maison, et dévore tout jusqu'à la dernière bouchée?! Hein? Il y a **quelqu'un** dans la maison? Et tu vis encore, même sans lait dans la soupe? La chèvre ne donne donc plus de lait? (Mer, 89)*
- (20) *Ogi dabar purvynai, kad juos krutina vyžos, Nei **kisielius** ant ugnies pleškėdami teška. (Do, 66)*
*Maintenant, la boue que retournent les brodequins Gicle en grésillant comme **gelée** sur le feu. (Don, 82)*

Pateiktuose pavyzdžiuose „tropa“ verčiama „maison“, „čerkazėlis“ – „vestė“, mitologinė būtybė, namų dvasia „naminis“⁸ virsta neutraliu „quelqu'un“, „kisielius“ – „gelė“ ir pan. Vienuose pavyzdžiuose panaikinamos kultūrinės konotacijos, kituose – kultūrinės ir

⁸ „Kai ateina vakaras, vaikams visai bėda: jiems vis vaidenasi, kad naminis pagriebs už kojų, kai tik nuleis jas nuo suolo.“ (V. Krėvė) (Elektroninis lietuvių kalbos žodynas: <http://www.lkz.lt/startas.htm>). [žiūrėta 2014 10 16].

stilistinės teksto reikšmės. Dėl kultūrinės ir stilistinės reikšmės svarbos kūrinyje, atskirai aptartinas K. Donelaičio „Metų“ poemos „Rudens gėrybių“ pradžios kultūrinės realijos „kisielius“ vertimas. Iškilus klausimui, kaip kultūriškai ir kalbiškai nusakyti tekste minimą ekstralingvistinę situaciją ir priartinti XVIII amžiaus senąsias lietuvių kultūrinės reikšmes prie šiuolaikinių prancūzų skaitytojų, vertėja pasirinko pragmatinę vertimo strategiją – kultūrinę adaptaciją ir „kisielių“ vertė žodžiu „gelée“ (liet. „želė“, „drebučiai“). Mėginami įsivaizduoti K. Donelaičio kuriamą vaizdą, „Rudens gėrybių“ lietuviško teksto skaitytojui prieš akis mato vyžomis apsiavusį būrą, klampojantį per didelį purvyną, kuris lyg „kisielius ant ugnies“ pleškėdamas teška. Meniniam vaizdui kurti autorius vartoja purvyno ir klampaus verdančio kisieliaus palyginimą. Versdama šią kūrinio vietą prancūzų vertėja paviršutiniškai susiejo „kisielių“ su verdančia skysta „želė“ (pranc. „gelée“), kuri neišreiškia implikuojamo klampumo, taškymo lyg purvu asociacijų. Kur kas geresnį vertimo sprendimą rado ispanų vertėja, pasirinkusi žodį „košė“ (isp. „gacha“), dėl sąskambio lydimą būdvardžio „chamuscada“ ir implikuojančio tirštumo, pleškėjimo ant ugnies reikšmę:

- (21) *Y ahora barrizales, revueltos por abarcas,
como las chamuscadas gachas chisporrotean en
el fuego. (Done, 114)*

Aptardamas K. Donelaičio „Metų“ vertimą į ispanų kalbą Cristofas Polo (2014, p. 10–11) rašo, kad „ispaniškoje *Metų* versijoje valstiečiai maitinasi ne kisieliu, o pietietišku jo atitikmeniu – *gachas* – tipišku kai kurių Ispanijos regionų patiekalu iš avižų arba kviečių miltų ir pieno. Vienu ar kitu būdu, valstietiško darbo izotopijos randa sau atitikmenį tam tikruose ispanų kalbos žodžiuose, kuriuose ryškios senosios Ispanijos kaimo reminiscencijos ir konotacijos.“ Kaip išlaikyti senąją valstiečių pasaulėjautą, stilistines kūrinio konotacijas ir kaip perteikti specifinę kultūrinę reikšmę turinčias realijas, vertėjas sprendžia kiekvienu konkrečiu atveju, atsižvelgęs į teksto visumos prasmę ir poveikį, kalbos vienetais implikuojamas kalbines ir kultūrinės konotacijas, ekstratekstinių kontekstą ir, be abejo, turimas vertimo skaitytojų kultūrinės žinias. Per dažną vertėjų polinkį adaptuoti kultūrinės reikšmes, vartoti kultūrinius pakaitalus kritiškai vertina teoretikė M. Lederer ir ši polinkį vadina „etnocentrizmu“ (*l'ethnocentrisme* – 1994, p. 126–127), kliudančiu vertimo skaitytojui plėsti kultūrinį akiratį, geriau pažinti kitas kultūras, pajusti jų savitumą. Jos nuomonę galėtų paremti J.-L. Cordonnieras (1995, p. 167–172)⁹, teigiantis, kad per didelis vertėjo polinkis adaptuoti, anuliuoti svetimos kultūros reikšmes veda į *kultūrinę originalo destrukciją* ir *kultūrinių reikšmių „aneksiją“*.

Lietuvių meninių tekstų kultūrinių realių adaptavimo pavyzdžiai sudaro apie 25 proc. realių vertimo pavyzdžių, t. y. ketvirtadalį visų nagrinėjamų atvejų. Neretai pasitaikantis kultūrinių konotacijų neutralizavimas ir teksto pritaikymas šiuolaikiniams prancūzų skaitytojams rodo vertėjų pastangas „atvesti autorių pas skaitytoją“, kaip pasakytų F. Schleier-

⁹ „Or, nous savons que l'adaptation conduit à la destruction du texte, à son annexion. De plus, une telle conception nous semble vraiment inadéquate, quand on sait qu'un traducteur ne maîtrise pas le destin de sa traduction et que celle-ci, tout comme l'œuvre elle-même, circule d'un individu à un autre, sans tenir compte des différences sociologiques.“ (Cordonnier 1995, p. 169).

macheris, o ne „atvesti skaitytoją pas autorių“ (1985, p. 299). Analizuojant pavyzdžius, pastebėta, kad frankofonai vertėjai kartais nesupranta lietuvių kultūrinių realiųjų, ypač mitologinių, folklorinių realiųjų reikšmių (tarkime, cituotame 19 pavyzdyje), todėl verčia paviršinėmis, žodynuose rastomis, o ne kontekstinėmis reikšmėmis.

Tam tikra adaptacijos atmaina būtų galima laikyti ir kultūrinės reikšmės *konversiją*. Tai originalo kultūrinės realijos vertimas trečios, tarpinės kalbos vienetais, tikintis, kad jais įvardinti reiškiniai bus geriau suprasti vertimo kultūros aplinkoje. Tiriant virš 1000 puslapių apimties lietuvių meninių tekstus ir panašų kiekį jų vertimų į prancūzų kalbą, nustatyta, kad konversija, t. y. lietuvių kultūrinių realiųjų perteikimas rusų kalbos vienetais, sudaro apie 8 proc. visų surinktų realiųjų vertimo pavyzdžių.

- (22) *Mamytė pastatydavo ąsotį su **gira**, pagaminta iš cukrinių runkelių.* (Ži, 584)
*Maman mettait sur la table une cruche de **kwas**, fabriquée avec des betteraves à sucre.* (CL9, 49)
- (23) *Turbūt dar po kiek metų ir mano anūkams būtų tą patį pasakę: „Jūsų protėviai buvo **buožės!**“.* (Ži, 586)
*Peut-être, après quelques années, auraient-ils dit la même chose aussi à mes petits-enfants: „Vos grands-parents étaient des **koulaks!**“* (CL9, 52)
- (24) *Taupė centą prie cento, žemės nusipirko, savo prakaitu ją laistė, derlių augino, medžius sodino, bet nežinojo, kad už tai bus apkaltintas, **buože** pavadintas.* (Ži, 586)
*Il épargnait centime après centime pour acheter de la terre qu'il arrosait de sa sueur, cultivait, moissonnait, plantait des arbres, mais il ne savait pas qu'à cause de cela il serait accusé d'être un **koulak**.* (CL9, 52)

Versdamas kultūrinę reikšmę turinčius „gira“ ir „buožė“, vertėjas Jean-Claude'as Lefebvre'as į tekstą kelis kartus įvedė rusų kalbos žodžius „kwas“ ir „koulak“. Leksinis originalo vienetas „gira“ reprezentuoja lietuvių kultūrinę realiją – tradicinį rūgštoką gaivų gėrimą (*Duonos gira, vaisių gira* – DLKŽ, 2000, p. 175), kuris, kaip teigiama elektroniniame „Lietuvių kalbos žodyne“, daromas iš alaus putrų, duonos, obuolių, taip pat iš kmynų, medaus, miško uogų arba, kaip rašoma cituotame originalo tekste, – net iš cukrinių runkelių. Kituose informaciniuose šaltiniuose, pavyzdžiui, „Vikipedijoje“, nurodoma, kad gira atsirado neatmenamais laikais Rytų Europoje ir joje ypač išplito nuo XVI amžiaus. Tuo laikotarpiu užfiksuoti ir pirmieji Lietuvoje giros gamybos receptai. Iki XX amžiaus Lietuvos kunigaikščių, didikų ir bajorų rūmuose, dvaruose, klebonijose ir vienuolynuose, kareivinėse, miestelėnų, amatininkų ir pirklių namuose, valstiečių trobose ir smuklėse kasdien būdavo vartojama net keliolika giros rūšių. Dabar yra žinoma apie 100 įvairių lietuviškos giros receptų. Nors šiuo metu gira laikoma vienu iš lietuvių, lenkų, rusų ir baltarusių nacionaliniu gėrimu, tačiau jos vartojimo Lietuvoje tradicija ir technologija iki XX amžiaus vidurio šiek tiek skyrėsi nuo kitų kraštų giros. Tik sovietiniais metais vietoj rūgštokos lietuviškos giros pramoniniu būdu buvo pradėta gaminti saldinta gira, artimesnė rusų „kwasui“. Pasirinkęs kultūrinės realijos „gira“ konversijos vertimo strategiją, prancūzų vertėjas, tikriausiai, neatkreipė dėmesio, jog „gira“ minima rašant apie tarpukario Lietu-

vą, kurioje gerdavo kitokią (20 vertimo pavyzdyje minimą *cukrinių runkelių*) girą, kuri skyrėsi nuo vadinamojo „kwas“ arba „kvas“. Rinkdamasis žodį „kwas“ vertėjas tikėjosi, kad jis bus gerai suprantamas prancūzų skaitytojams, todėl tekste nepateikė jokie papildomo paaiškinimo. Skaitant vertimą į prancūzų kalbą apie lietuvių valstiečių gyvenimą iki Antrojo pasaulinio karo, jų buitį, tarpinės rusų kalbos žodis „kwas“ lietuvių kultūrą išmanančiam skaitytojui rėžia akį, iškrenta iš kūrinio kultūrinio konteksto ir tampa tam tikru kultūriniu, stilistiniu svetimkūniu.

Vertėjas Jean-Claude'as Lefebvre'as konversijos strategiją pasirinko ir versdamas kultūrinę, istorinę reikšmę turinčią realiją „buožė“. Kultūrinės realijos pakeitimas tarpinės rusų kalbos žodžiu „koulak“ teoriškai galėtų būti motyvuotas abiejų žodžių reikšmės bendrumu ir noru sukurti sovietinės aplinkos istorinį koloritą. Tačiau skaitant vertimą kyla abejonių, ar prancūzų kultūroje šis rusiškas žodis yra visiems suprantamas, sukelia adekvačias sociokultūrinės asociacijas ir ar tikslingai vertėjas jį pasirinko. Tikėtina, kad dažnas prancūzų skaitytojas, nesupratęs „koulak“ reikšmės ir patikrinęs ją žodynuose, ras „Hist. Riche paysan propriétaire, en Russie.“ (PR 1978, p. 1062), arba: [ce mot] „désignait, de façon péjorative, dans la Russie tsariste, un paysan qui possédait sur ses terres de grandes fermes dans lesquelles il faisait travailler des ouvriers agricoles salariés.“ (Vi) Pateiktos definicijos nurodo carinės Rusijos pasiturintį valstietį, bet nepateikia informacijos, kad ši sąvoka po sovietų okupacijos atsirado ir kitose šalyse, įgijo kitų pavadinimų ir konotacijų. Manytume, kad statistiniam prancūzų skaitytojui, perskaičiusiam cituotus vertimo teksto sakinius, liktų neaišku, ar rusų kalbos žodis „koulak“ reiškia tą pačią rusų ir lietuvių kultūrinę realiją, ar jis vartojamas lietuvių kalboje kaip skolinys, ar perteikia kokią nors specifinę kultūrinę konotaciją. Versdamas šią kultūrinę realiją tarpinės rusų kalbos vienetu, vertėjas turėjo omenyje tam tikrus lietuvių ir rusų istorinės patirties panašumus ir turbūt norėjo sustiprinti istorinį koloritą. Nors vertimo teorijoje konversija minima kaip vienas iš galimų kultūrinės reikšmės raiškos būdų (Lederer 1994, p. 124–125; ir kt.), nagrinėjame prancūzų vertimo tekste buvo galima subtiliau perteikti lietuvių kultūrinės realijas, labiau įsigilinti į žodžiais reiškiamą kultūrinę tikrovę ir paieškoti kitokio adaptacijos sprendimo, pavyzdžiui, buožę buvo galima vadinti „riche paysan“, „gros (grand) terrien“, „gros (grand) propriétaire“ ar kitaip.

Kultūrinių reikšmių praradimą vertimuose didina realijų *praleidimo strategijos* atvejai. Vertimo teorijos požiūriu, praleidimai yra pateisinami dėl semantinio, stilistinio pertekliaus ar pragmatinių sumetimų. Analizuojant surinktus tiriamosios medžiagos pavyzdžius, rastos 28 praleistos kultūrinės realijos, t. y. apie 10 proc. visų realijų pavyzdžių. Pateiksime K. Donelaičio „Metų“ ištraukos kultūrinių realijų vertimo pavyzdžius:

- (25) *Todėl ir orų drungnums atvėsti pagavo*
Irgi senystę jau graudena kailinius imtis.
Bobą su diedu blogu pas kakalį siunčia,
O kitus atšilt į stubą ragina lįsti
Ir valgius drungnus bei šiltą viralą valgyt. (Do, 65)
Ainsi l'air tiède est pris de fraîcheur,
Forçant le vieillard à enfiler tristement la pelisse,

*Il invite les autres à se mettre au chaud,
A tiédir le manger et faire bouillir le chaudron. (Don, 81)*

- (26) *Ak, kur dingot, giedros jūs gi pavasario dienos,
Kaip mes, pirmąsyk **stubos** atverdami langus,
Šildantį šiltos saulelės spindulį jautėm? (Do, 66)
Où êtes-vous, jours si clairs du printemps,
Qui nuos fites ouvrir la première fenêtre
Pour nous réchauffer au rayon du bon soleil chaud? (Don, 82)*

Cituotuose 25 ir 26 pavyzdžiuose lietuvių valstiečių „stuba“, kaip svetima prancūzų skaitytojams realija, buvo praleista. Praleidimo strategijos pasirinkimą galėjo lemti kūrinio rimavimo prancūzų kalba ypatumai, kalbiškai įprasto sąskambio siekis ir noras neapkrauti semantiškai pertekliniais žodžiais. Juk 26 pavyzdžio vertime pasakius „Qui nous fites ouvrir la première fenêtre“, savaime implikuojama gyvenamojo namo („stubos“) reikšmė. Tačiau 25 pavyzdyje, be minėtos kultūrinės realijos „stuba“, vertėja praleido visą teksto eilutę „Bobą su diedu blogu pas kakalį siunčia“. Nagrinėjant cituotą 25 pavyzdį matyti, kad vertimo didesnę semantinę nuostolį greičiausiai lėmė neilgos eiliuoto teksto ištraukos rimavimo sklandumo siekis arba noras išvengti sunkiau perteikiamų vietų. Kur kas tiksliau tą pačią K. Donelaičio kūrinio dalį į ispanų kalbą išvertė vertėja C. Caro Dugo. Ispanų kalbos tekste atsispindi didelis vertimo preciziškumas, dėmesys teksto reikšmėms ir mokėjimas subtiliai sieti eiliuoto kūrinio semantiką ir skambesį.

- (27) *Por eso el tiempo es húmedo,
advirtiendo a los viejos que agarren ya sus pieles.
**Confina a la ancianita y al cansado viejito al
calor del fogón,**
a todos a meterse en **la choza** a calentarse
apremia, y a tomar comidas tibias y un guiso
bien caliente. (Done, 113)*

Nagrinėjant tiriamųjų meninių tekstų vertimą, buvo rasta ir prozos kūriniių kultūrinių realijų praleidimo atvejų, vienas pavyzdžių yra J. Ivanauskaitės novelės „Kaip užsiauginti baimę“ vertime:

- (28) *Kamilė sykį girdėjo, kaip mama, rūkydama su teta Nijole virtuvėje, pasakė: „Vargšė Kamilė, įsikalė sau į galvą, kad yra negraži! Ji juk tokia fainuolė – tikras Trolis Mumis! Ir sugalvok tu man – negraži! Žinok, graužiasi baisiausiai – net man širdis plyšta. Aš jos metų būdama niekad apie tai negalvojau.“ Kamilės mama buvo labai graži, prieš Naujuosius metus ji visą savaitę važinėdavo su Seneliu Šalčiu vaidindama Snieguolę. „Ką tu, – užginčijo teta Nijolė, – aš tai visą vaikystę taip prasikankinau. O jau paauglystėj prasidėjo tikras pragaras. Dabar tai net juokinga...“ – ji pergalingai nusikvatojo, tarsi užaugusi būtų tapus gražuole ir nebeturėtų ko sielotis. (Iv), 12)*

Novelės vertėja Ugnė Karvelis praleido kultūrinės realijas „Senelį Šaltį“ ir „Snieguolę“, menančius sovietinio laikotarpio Naujųjų metų šventę, o su jomis kartu – ir visą cituotą

pastraipą. Remiantis šiuolaikinių vertimo teorijų nuostatomis, vertėjas, perkeldamas kūrinį į kitą kultūrą, neprivalo laikytis perdėto tikslumo, ištikimybės žodžiui, bet kaip tik yra laisvas motyvuotai ir kūrybiškai keisti kai kurias reikšmes, pritaikyti jas vertimo kultūros adresatui, tačiau neturėtų savavališkai praleisti išties, sunkiau verčiamų pastraipų, tikslingai pavartotų meniniame tekste visumos prasmei kurti.

Išvados

Ištyrus beveik ketvirčio amžiaus, t. y. 24 metų, lietuvių meninių tekstų kultūrinių realijų vertimą į prancūzų kalbą, galima daryti tokias išvadas:

- 1) Versdami lietuvių kultūrinės realijas, perteikiančias socialines, politines, istorines, geografines, buitines, mitologijos, folkloro reiškinių konotacijas, frankofonai vertėjai daugiausia tinkamai interpretavo ir išreiškė realijomis referuojamą turinį. Šią mintį pagrindžia bendrai sudėti kiekybiniai eksplicitinio perteikimo, kai kurie perkėlimo strategijos, dalies kultūrinio adaptavimo strategijos (11 %) ir konversijos strategijos taikymo pavyzdžiai, sudarantys apie 76 proc. visų nagrinėtų realijų. Šį rezultatą didina itin dažnai taikoma eksplicitinio perteikimo strategija, sudaranti beveik pusę visų tiriamųjų pavyzdžių. Vertėjų nuostata perteikti lietuvių kultūrinės reikšmes greičiausiai kyla iš lietuvių ir prancūzų kultūrinių skirtumų, kitokio sisteminio kultūrinio skaitytojų žinojimo ir noro supažindinti prancūzų skaitytojus su lietuvių kultūra.
- 2) Nagrinėjant lietuvių meninių tekstų vertimo kultūrinę transpoziciją L. Venuti (1995, 1998) „domestication“ ir „foreignization“ požiūriu, matyti, kad palyginti nemažai pavyzdžių (24 %), t. y. apie ketvirtadalį, sudaro kultūrinių realijų praleidimas, kultūrinės adaptacijos, kuria neutralizuojamos kultūrinės realijų konotacijos, taikymas. Tai rodo tam tikrą kultūrinę aneksiją arba etnocentrinius vertėjų sprendimus („domestication“), kurie, viena vertus, kyla iš noro išlaikyti teksto homogeniškumą ir koherenciją, neapsunkinti prancūzų skaitytojų papildoma kultūrine informacija ir galbūt nekelti kultūrinio diskomforto šiuolaikinėje vartotojiškoje skaitytojų visuomenėje. Kita vertus, nemažas tekstų „suprancūzinimo“ polinkis galėtų būti siejamas su sena prancūzų vertimų tradicija, daugiau dėmesio skiriančia vertimo skaitytojų kultūrai (prisiminkime XVII amžiaus „les belles infidèles“ vertimus; Berman¹⁰ 1986, Sardin 2007 ir kt. teiginius apie komentarų ir išnašų žalą hermeneutinei teksto sampratai ir kt.) nei originalaus meninio teksto kultūriniam kontekstui.
- 3) Tiriamosios medžiagos kultūrinių realijų vertimo analizės rezultatai leidžia teigti, kad realijų vertimas reikalauja gero kalbinio ir kultūrinio vertėjų pasirengimo, nepriekaištingo teksto supratimo ir semantiškai daugiasluoksnių tekstų, kultūrinių kontekstų interpretavimo kompetencijos. Šios sąlygos leidžia holistiškai sieti paskirybę su visuma ir pasirinkti tokias vertimo strategijas, kad neliktų kultūriškai tuščių, nebylių teksto vietų, kad vertimo skaitytojai susipažintų su kita kultūra, pajautų kultūrinį teksto savitumą, tikrąją kūrinio prasmę ir meninę vertę.

¹⁰ „Là où s'arrête une traduction (et toute traduction connaît un point d'arrêt) commence le commentaire. [...] Le commentaire se déploie dans les marges de non-traductibilité.“ (Berman 1986, 105–106).

Šaltiniai

- Bil – BILIŪNAS, J., 1980. Kliudžiau. *Raštai I. Proza ir poezija*. Vilnius: Vaga, 140–141.
- BilJ – BILIŪNAS, J., 1980. Brisiaus galas. *Raštai I. Proza ir poezija*. Vilnius: Vaga, 184–186.
- CL3 – BILIŪNAS, J., 2002. Touché! La fin de Brisius (traduit du lituanien par I. Chandavoine-Urbaitis). *Cahiers lituaniens*, nr. 3, 35–38.
- Do – DONELAITIS, K., 2002. „Metai“ ir pasakėčios. Vilnius: Baltos lankos.
- Don – SEGHERS, P., 1992. Kristijonas Donelaitis. Les bienfaits de l'automne (traduit du lituanien par Ugnė Karvelis). *Poésie 92. Revue bimestrielle de la poésie d'aujourd'hui*. Paris : La Maison de la Poésie.
- Done – DONELAITIS, K., 2013. *Las estaciones del año* (traducción de Carmen Caro). Editorial Renacimiento.
- IvJ – IVANAUSKAITĖ, J., 2009. Kaip užsiauginti baimę. In: *Kaip užsiauginti baimę*. Vilnius: Tyto alba, 7–19.
- IvaJ – IVANAUSKAITĖ, J., 1992. Histoire de cultiver la peur (traduit par Ugnė Karvelis). *Littératures des pays baltes. Europe*, revue mensuelle, nr. 763–764 / Novembre – décembre, 145–152.
- Me – MERAS, I., 1995. Kartus rūgštynių skonis. In: *Apverstas pasaulis*. Chicago: Algimanto Mackaus Knygų Leidimo Fondas, 66–81.
- Mer – MERAS, I., 2003. Le goût amer de l'oseille (traduit par M. Vitureau). In: *Des âmes dans le brouillard*. Caen: Presses Universitaires de Caen, 85–103.
- Nėr – NĖRIS, S., 1938. Senelės pasaka. *Diemedžiu žydėsiu*. Kaunas: Sakalas.
- Pa – PARULSKIS, S., 2002. Šiaurinė kronika. Siužetą siūlau nušauti. Vilnius: Baltos lankos, 59–65.
- Par – PARULSKIS, S., 2003. Une chronique du Nord (traduit du lituanien par Vitas Kraujelis et Lily Denis). In: *Des âmes dans le brouillard*. Caen: Presses universitaires de Caen, 189–198.
- Poe – NĖRIS, S., 1992. Histoire de grand-mère (traduit du lituanien par Ugnė Karvelis). *Poésie 92. Revue bimestrielle de la poésie d'aujourd'hui*. Paris: La Maison de la Poésie.
- Pr – BALAIŠIENĖ, I. J., 2004. *Prancūzų-lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Žodynas.
- Radz – RADZEVIČIUS, B., 1984. Žmogus sniege. In: *Link debesijos. Apsakymai*. Vilnius: Vaga.
- RadB – RADZEVIČIUS, B., 2003. L'homme dans la neige (traduit du lituanien par Caroline Paliulis). *Des âmes dans le brouillard*. Caen: Presses universitaires de Caen, 63–75.
- Zi – ZINGERIS, M., 2000. Mano vargšė vargšė teta Rozalija. In: *Iliuzionas. Apsakymai*. Vilnius: Andrena.
- Zin – ZINGERIS, M., 2003. Ma pauvre pauvre tante Rosalie. In: *Des âmes dans le brouillard*. Caen: Presses universitaires de Caen.

Literatūra

- AIXELA, J. F., 1996. Culture-Specific items in Translation. In: *Translation, power, subversion*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd, 52–79.
- ARMALYTĖ, O., 1986. *Lietuviškų žodžių realiųjų vertimas į anglų kalbą*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- BALČIŪNIENĖ, I., 2005. *Apie realiųjų vertimą*. Pranešimas skaitytas Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos konferencijoje „Sava ir svetima“ 2005 05 07. Prieiga per internetą: <http://www.llvs.lt/?recensions=34> [žiūrėta 2014 10 02].
- BERMAN, A., 1986. Critique, commentaire et traduction (Quelques réflexions à partir de Benjamin et de Blanchot). *Poésie*, vol. 37. Paris: Librairie classique Eugène Belin, 88–106.
- BUITKIENĖ, J., 2013. Lietuviškų kultūrinių realiųjų vertimas į anglų kalbą. *Žmogus ir žodis*, t. 15, Nr. 3, 24–29.
- CHESTERMAN, A., 1997. *Memes of Translation*. Amsterdam and Philadelphia: Benjamins.
- CORDONNIER, J.-L., 1995. *Traduction et culture*. Paris: Les Éditions Didier.

DAGIENĖ, V., GRIGAS, G., JEVSIKOVA, T., 2011. Kultūrinės dimensijos. *Programinės įrangos lokalizavimo pagrindai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 239–249.

DANYTĖ, M., 2008. Literatūrinio vertimo normų pokyčiai Lietuvoje po 1990-ųjų metų. *Kalbų studijos / Studies about languages*, Nr. 12, 51–56.

DAVIES, E. E., 2003. A Goblin or a Dirty Nose? The Treatment of Culture-Specific References in Translations of the Harry Potter Books. *The Translator*, Nr. 9, 65–99.

DILYTĖ, D., 2005. Antikinių realių vertimo klausimai. Pranešimas skaitytas Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos konferencijoje „Sava ir svetima“ 2005 05 07. Prieiga per internetą: <http://www.llvs.lt/?recensions=31> [Žiūrėta 2014 10 02].

FIODOROV, A. V., 1958. Федоров А. В. *Введение в теорию перевода*. Москва: Издательство литературы на иностранных языках.

HERBULOT, F., 2005. Le traducteur technique et la Théorie Interprétative de la Traduction. *F. Israël et M. Lederer. La Théorie Interprétative de la Traduction III (de la formation à la pratique professionnelle)*. Paris-Caen: Lettres modernes minard, 141–148.

KALĖDAITĖ, V., ASIJAVIČIŪTĖ, V., 2005. Translation of Lithuanian Culture-Specific Items into English. *Kalbotyra*, Nr. 55 (3), 31–37.

KOBECKAITĖ, H., 1980. Nacionalinis koloritas ar balastas? In: *Meninio vertimo problemos*. Vilnius: Vaga, 257–267.

LEDERER, M., 1994. *La traduction aujourd'hui. Le modèle interprétatif*. Paris: Hachette F.L.E.

LEDERER, M., 1998. Traduire le culturel: la problématique de l'explicitation. *Palimpsestes. Traduire la culture*, nr. 11, 161–172.

MAKSKVYTYTĖ, J., 2012. Sąvokų realija ir realijos pavadinimas apibrėžimo problema. *Kalbų studijos / Studies about languages*, Nr. 21, 50–56.

MAKSKVYTYTĖ, J., 2013. *Übersetzungsstrategien bei der Wiedergabe deutscher Realienbezeichnungen ins Litauische*. Doktordissertation. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

MELČUK, I., 1978. Théorie du langage, théorie de la traduction. *Meta*, vol. 23, nr. 4, 271–302.

MELNIKIENĖ, D., 2010. Onomasiologinis neekvivalentiškumas ir jo traktavimas lietuviškuose dvikalbiuose žodynuose. *Verbum*, t. 2, 46–54.

MIKUTYTĖ, J. 2005. *Realijų rūšys ir vertimo būdai*. Pranešimas skaitytas Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos konferencijoje „Sava ir svetima“ 2005 05 07. Prieiga per internetą: <http://www.llvs.lt/?recensions=29> [žiūrėta 2014 10 02].

NORD, C., 1997. *Text Analysis in Translation. Theory, Method and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. Translated from the German by Christiane Nord and Penelope Sparrow. Amsterdam / Atlanta GA: Rodopi, 100–120.

NORD, C., 2006. Loyalty and fidelity in specialised translation. *Confluencias-Revistas de Tradução Científica e Técnica*, 4, 29–41.

PALOPOSKI, O., 2011. Domestication and foreignization. In: *Handbook of Translation Studies: Volume 2*. Gambier, Yves and Luc van Doorslaer (eds.), 40–42.

PETRAUSKAS, V., 1977. Realijų realumas. *Literatūra ir menas*, 1977 02 12, p. 12.

PETRULIONĖ, L., 2012. Translation of Culture-Specific Items from English into Lithuanian: the Case of Joanne Harris's Novels. *Kalbų studijos / Studies about languages*, Nr. 21, 43–49.

PETRULIONĖ, L., 2013. Correlation of cultural and translation studies in the process of literary translation. *Filologija*, Nr. 18, 126–141.

POLO, C., 2014. Šiltųjų kraštų Donelaitis: kaip *Metai* surado vietą ispanų kalboje. *Knygų aidai*, Nr. 1, 10–12.

RECKER, J. I., 1956. Рецкер Я. И. *Теория и практика перевода с английского языка на русский язык*. Москва: Министерство просвещения РСФСР.

RECKER, J. I., 1974. Рецкер Я. И. *Теория перевода и переводическая практика. Очерки лингвистической теории перевода*. Москва: Международные отношения.

SARDIN, P., 2007. De la note du traducteur comme commentaire : entre texte, paratexte et prétexte. *Palimpsestes*, Nr. 20. Prieiga per internetą: <http://palimpsestes.revues.org/99>; DOI : 10.4000/palimpsestes.99 [žiūrėta 2014 10 16].

SCHLEIERMACHER, F., 1985. Des différentes méthodes de traduire (traduit de l'allemand par A. Berman). *Les tours de Babel. Essais sur la traduction*. Mauvezin: Éd. Trans-Europ-Repress, 277–347.

URBAS, D., 1980. Iš vertėjo patirties (F. Rable vertimas). In: *Meninio vertimo problemos*. Vilnius: Vaga, 426–433.

VENUTI, L., 1995. *The Translator's Invisibility. A History of Translation*. London and New York: Routledge.

VENUTI, L., 1998. *The Scandals of Translation. Towards an Ethics of Difference*. London and New York: Routledge.

VERMEER, H. J., 1986. Übersetzen als kultureller Transfer. *Übersetzungswissenschaft: Eine Neuorientierung*. Ed. M. Snell-Hornby. Tübingen: UTB, pp. 30–53.

VERMEER, H. J., REISS, K., 1984. *Grundlegung einer Allgemeinen Translationstheorie*. Tübingen: Niemeyer.

Aurelija Leonavičienė

Kauno technologijos universitetas, Lietuva

Moksliniai interesai: vertimo teorija ir kritika, kontrastinė lingvistika, pragmatika, teksto lingvistika

LIETUVIŲ KULTŪRINIŲ REALIJŲ VERTIMAS Į PRANCŪZŲ KALBĄ

Santrauka

Šiuolaikinėje vertimo teorijoje vertimas traktuojamas kaip tarpkalbinė ir tarpkultūrinė komunikacija, todėl atskiri teksto kalbos vienetai nelaikomi savarankišku vertimo vienetu. Jie yra vertimo vieneto sudėtinė dalis. Laikantis šio požiūrio, atskiras teksto segmentas tampa stilistiškai ir semantiškai svarbus kaip visumos dalis. Susipažinęs su kūrinio visuma, juo eksplikuojamomis ir implikuojamomis reikšmėmis, vertėjas numato tam tikras vertimo strategijas ir sprendimus.

Straipsnyje analizuojamas mikrostruktūrinių teksto vienetų – lietuvių literatūros kultūrinių realijų vertimo į prancūzų kalbą strategijos, nagrinėjami jų vertimo sunkumai ir vyraujančios realijų vertimo tendencijos. Atliekant tyrimą remiamasi užsienio tyrėjų A. Chestermano, E. E. Davieso, M. Lederer, F. Herbulot, J.-L. Cordonnierio, P. Sardino, Ch. Nord ir kitų darbais, taip pat remiamasi Lietuvos vertėjų, vertimo kritikų požiūriu į kultūrinių realijų vertimą. Straipsnyje aprašomos kultūrinės realijos, surinktos iš lietuvių literatūros tekstų, kurių apimtis – daugiau kaip 1000 puslapių. Tokios pat apimtys jų vertimai į prancūzų kalbą buvo publikuoti nuo 1990 metų pradžios iki 2014 metų pabaigos. Visus tekstus iš lietuvių kalbos vertė frankofonai vertėjai. Dėl metodologinių priežasčių tyrime buvo nenagrinėjami lietuvių literatūros vertimai į prancūzų kalbą, kurie buvo versti ne iš lietuvių kalbos. Beveik ketvirtį amžiaus apimančio vertimų laikotarpio tyrimas leidžia pastebėti šiuolaikinių prancūzų vertėjų požiūrį į kitų šalių kultūrinės realijas, jų kultūrinės konotacijos ir parodo vyraujančias lietuvių literatūros kultūrinių reikšmių vertimo tendencijas ir lietuvių literatūros vertimo kokybę.

Tyrimo metu gauti lietuvių meninių tekstų kultūrinių realijų vertimo į prancūzų kalbą analizės rezultatai leidžia skirti penkias vertimo strategijas:

- 1) *eksplikitinį kultūrinės realijos perteikimą* arba paaiškinimą;
- 2) *perkėlimą* arba kultūrinės realijos išsaugojimą, t. y. originalo realijos išsaugojimą nepateikiant jokių kultūrinės reikšmės paaiškinimų;
- 3) *kultūrinę adaptaciją* – originalo realijos pakeitimą vertimo kultūroje įprastu ar panašiai traktuojamu vienetu be kultūrinės reikšmės paaiškinimo;

- 4) *konversija* – originalo kultūrinės realijos perteikimą tarpinės trečios kalbos, pavyzdžiui, anglų ar rusų kalbos, vienetu – svetimybę;
- 5) *praleidimą* – kultūrinę reikšmę turinčių realiųjų atsisakymą vertimo tekste.

Kultūrinių realiųjų vertimo tyrimas atliekamas taikant kiekybinės ir greitinamosios vertimo analizės metodą.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: meninio teksto vertimas, kultūra, vertimo strategijos, kultūrinė reikšmė, kultūrinės realijos.

Aurelija Leonavičienė

Kaunas Technological University, Lithuania

Research interests: theory and criticism of translation, contrastive linguistics, pragmatics, text linguistics.

TRANSLATION OF LITHUANIAN CULTURE-SPECIFIC ITEMS INTO FRENCH

Summary

According to the contemporary translation theory, translation is an inter-language and intercultural communication. Separate elements of the text language are not considered as independent unit of translation. These separate elements are components of a translation unit. In accordance with this approach, a separate segment of a text becomes stylistically and semantically important as a part of the whole. A translator is able to foresee certain translation strategies and solutions after they become acquainted with the whole of the work and with its explicated and implied meanings.

This article aims to analyse translation strategies of Lithuanian culture-specific items into French as well as difficulties and dominant tendencies of translation of culture-specific items. The analysis is based on the works of foreign researchers such as A. Chesterman, E. E. Davies, M. Lederer, F. Herbulot, J.-L. Cordonnier, P. Sardin, Ch. Nord. It is also based on the viewpoints of Lithuanian translators and translation critics to translation of cultural-specific items. This paper describes culture-specific items found in Lithuanian literary texts, which consist of more than 1000 pages. Their translations composed of the same number of pages have been published from 1990 until the end of 2014. All the texts have been translated from Lithuanian into French by francophone translators. Due to methodological reasons, the analysis includes translations of Lithuanian literature that were made from Lithuanian into French. The study of translations made throughout almost a quarter of the century permits to describe contemporary French translators' approach to culture-specific items of other countries and their cultural connotations. It also reflects the prevailing translation tendencies of the Lithuanian literature and the quality of translation.

The results of the analysis of translation of cultural-specific items found in Lithuanian literary texts allow to distinguish five translation strategies: 1) *explicitation of culture-specific items* or explanation of culture-specific items; 2) *preservation of culture-specific items*, i.e. original culture-specific items are preserved without their explanation; 3) *cultural filtering*, i.e. original culture-specific items are replaced by usual and similar units of the target-language without their explanation; 4) *conversion*, i.e. original culture-specific items are conveyed by certain units of a third or intermediate language, for example, by Englishisms or Russicisms; 5) *omission of culture-specific items* in the target-language text.

The analysis of translation of culture-specific items has been made using the method of quantitative and contrastive translation analysis.

KEY WORDS: literary translation, culture, translation strategies, cultural meaning, culture-specific Items.